

מוזיאון יד ושם - מערך הדרכה

לפני ההדרכה - תיאום ציפיות עם המורה המלווה את הכיתה/הקבוצה - להבין מה רמתם ובמי מדובר, בדיקת מערכות שמע - חובה!

פתיחה לפני הכניסה למוזיאון - 4 - 10 דקות

שאלות	הסבר
מהיכן מגיע השם "יד ושם"?	ברוכים הבאים! להציג את עצמי ... יד ושם הוא מוזיאון השואה הגדול בעולם והמרכז החינוכי הכי גדול בעולם בנושא השואה - א"א לראות את הכל בביקור אחד קצר. לכן, מצד אחד - כדאי להפיק את המקסימום מהביקור בו ולכן כדאי לשאול שאלות ולברר לעומק. מצד שני - זה רק נגיעות וטעימות ממה שיש לאתר להראות, ולכן אני מזמינה את מי שמעוניין להרחיב ולהעמיק להגיע שוב ... הצגת נהלים טכניים: אסור לגעת, אסור לשבת על הרצפה, אין מסטיקים, לכבות פלאפונים, להשאיר מקום למעבר, התנהגות מכבדת ומכובדת.
ישעיה נ"ו, פס' ה': "נתתי להם בְּבִיתִי וּבְחוֹמֹתַי, יָד וְשֵׁם - טוֹב, מִבְּנִים וּמִבְנוֹת: שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן-לוֹ, אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת."	אופציה לעצירה בדגם של יד ושם לפני הכניסה למוזיאון הרשות הממלכתית לזיכרון השואה נוסדה בשנת 1953, (בהתאם לחוק שהתקבל בכנסת - זהו המוזיאון היחיד בעולם שעובד תחת חוק), והוקמה על הר הזיכרון בירושלים המשתרע עפ"י 200 דונמים. משמעות השם: הנצחת השם הפרטי של הנספים עד כמה שניתן. להחזיר לנרצחים חסרי הפנים והשם את הכבוד המגיע להם ע"י החזרת שמם והנצחתם. (רעיון נוסף לפתיחה: סבב שמות של נספי שואה שהם מכירים. הרעיון הוא להראות שאין לנו מספיק זיכרונות וזו אחת ממטרותנו כאן היום. משימה - לנסות לאסוף לפחות סיפור אישי אחד חדש שיסופר היום כדי להרחיב את הזיכרון שלנו. בסוף היום לעשות שוב סבב).
מדוע צריך בכלל מוזיאון להנצחת השואה? מהן המחשבות שעמדו מאחורי הקמתו?	העשרה: לסיפור ההקמה של יד ושם כמה שלבים: כבר במהלך המלחמה בשנת 1943 הוצע לב"ג להקים רשות ממלכתית לזיכרון ע"י מרדכי שנהבי שהיה חבר קיבוץ משמר העמק והתחילו שיחות ביישוב היהודי לגבי מקום ההנצחה. בפועל, דחו את העיסוק בשואה לאחר המלחמה והמוזיאון ה-1 לשואה בעולם הוקם בארץ ע"י ניצולי השואה בקיבוץ לוחמי הגטאות. שנהבי שהפך למנהל ה-1 של יד ושם, בחר את השם ואת דרכי ההנצחה שעסקו יותר בקולקטיב ובסיפור השואה במאקרו - "6 המיליונים". המוזיאון הישן נחנך בשנת 1973 והיה קטן וצר מלהכיל קבוצות רבות. הוא הוקם ע"י ניצולי שואה שרצו לספר מה עשו להם ולא לספר על עצמם. לא הייתה מוזיאון פרוגרמה האומרת מה רוצים להראות. החומרים התיישנו ובשנות ה-90 התעורר צורך במוזיאון חדש שיבטא את התפיסות שהשתנו בחברה הישראלית בנוגע לזיכרון השואה. מוזיאונים נוספים קמו בעולם והתחרו בהנצחה, ולכן התחילה חשיבה למוזיאון חדש, שאבנר שלו שהתמנה למנהלו בשנת 1991 האיץ את הקמתו, ותפיסתו החדשה היא:
כיצד ממשיכים את זיכרון השואה במפנה הדורות? ככל שמתרחקים מדור העדים שחוו את התקופה - קיום הזיכרון הופך למורכב יותר ותפקיד הנצחת השואה עובר אלינו. כל דור שונה מקודמו ונותן משמעות מחודשת לזיכרון	1. האנשת השואה - חילוף תווי פניהם של הקורבנות ושל השורדים דרך הסיפור האישי על מנת להבין את הסיפור הכולל - "המיקרו מסייע למאקרו" (הם הקבוצה המרכזית אך יש נגיעות גם בקבוצות נוספות באתר: במצילים, בעומדים מן הצד ובדמות הרוצחים ומשתפי הפעולה). 2. היהודי במרכז - העמדת הסיפור מנקודת מבט של הקורבן היהודי ולא של הנאצים. היהודי הוא לא רק סביל - קורבן, אלא הוא כל הזמן פעל וחיי חיים מורכבים עם בחירות והחלטות. המבנה ביחס להזיכרון: ההנחיה הכללית הייתה שבניין המוזיאון לא יפגע בנוף ולא יאפיל על "אוהל יזכור". לכן כל מבנה המוזיאון נמצא מתחת לקרקע, עם דאגה להכנסת אור ושקיפות לתוך המוזיאון. האדריכל שנבחר למוזיאון הוא משה ספדי (יהודי אמריקאי-קנדי-ישראלי שתכנן גם את נתב"ג אלפיים). הייתה חשיבה רבה מאחורי תכנון המוזיאון ולכן כדאי לשים לב לצד האדריכלי שלו ולא רק לצד הוויזואלי, כי גם בו לכל דבר יש משמעות.

כיצד אתם מפרשים את מבנה המוזיאון?	או לפני הגשר או מעל הגשר כשתלויים באוויר להצביע על הארכיטקטורה החיצונית והפנימית: לפני המוזיאון יש ביטוי למעבר מחול לקודש - כי זהו גם מקום קבורה סמלי ולכן יש חומה בכניסה לאתר כמו בבית עלמין, ויש במקום גם סוג של טהרה, באמצעות המים בסוף בהיכל השמות והאור שייכנס באמצעות תקרה שקופה וילווה אותנו במוזיאון. - הכניסה למוזיאון היא על גשר יציב אמנם, אך כזה שנותן את התחושה שהוא רעוע. מה שמסמל תקופה לא יציבה. - המוזיאון הוא מנסרה משולשת שבשתי קצותיה נמצאת באוויר (אולי כדי לסמל שתי תקופות של חופש עבור העם היהודי - לפני השואה ואחריה) באורך של 200 מ', המתנשאת לגובה של 13 מ' ורוחבה משתנה לאורך ציר הזמן - מרוחב של 11 מ' בכניסה הולכים הקירות וסוגרים על המבקרים בנטייה פנימה. תוך כדי הרצפה <u>יורדת</u> ומתחפרת בעומק ההר, עד לשבר ההיסטורי של "הפתרון הסופי" - לרוחב של 5 מ' במקום הנמוך ביותר. משם נפתחים הקירות תוך כדי עלייה הדרגתית ונפרדים לשתי כנפי בטון שנפתחות, פורצות מההר בריחוף מעל העמק בצפון וחובקות את הנוף המקומי - המציאות של הרי ירושלים. יש אומרים שיצורת המוזיאון היא כמשולש, הכוונה שזה כמו חץ ששובר את ההר, או אולי כמו חצי מגן דוד. החומר: המנסרה עשויה מבטון אדריכלי מזוין מעורב בצבע לבן כדי שלא יצא כהה מידי. הזרם הוא ברוטליסטי (??) כדי לשקף את טבע האדם. בשואה ראינו את טבע האדם, האמת נחשפה בה במערומה מה שמתבטא בבטון החשוף, ולכן ספדי לא השתמש בקשתות או בציפוי באבנים שמייפיים את המציאות. הבטון מסמל תחושת כליאה - אין לאן להימלט ... - כל אדם שנכנס למוזיאון רואה את ההשתקפות שלו בדלת הכניסה דבר המבטא שהמוזיאון זה אנחנו!
מיהם חסידי אומה"ע? איזה עץ נבחר להנצחתם?	אופציה לעצירה בשדרת חסידי אומה"ע עם הפנים לכיכר גטו ורשה (האומשלגפלץ) במוזיאון לא מנציחים רק את הנספים אלא גם את המצילים. יש כאן אלמנט של סלקציה - בחירה בטוב ימינה ובחירה ברע שמאלה. כמו כן, הבחירה להעמיד את כיכר גטו ורשה אל מול המצילים מצביעה על שתי אפשרויות בחירה באותה השדרה. חסידי אומה"ע הלכו נגד הזרם והיו יוצאי דופן בבחירתם האצילית להצלה תוך סיכון חייהם, בתוך מציאות סוחפת של השמדה טוטלית. בזכותם לכל ניצול "התקיים עולם מלא". גדולתם היא לא רק בהליכה נגד הזרם, אלא גם בהצלת ההמשכיות - הצאצאים של הניצולים ולכן הבחירה להנצחתם היא דווקא בעץ החרוב. זהו עץ עם שורשים וענפים מתפצלים, הרומז גם להצלחתו של רשב"י. כך יש משמעות גם לבחירה בעץ וגם לסוג העץ.

מיצג הפתיחה - "נוף חיים" (Living Landscape) - 4 דקות

שאלות	הסבר
מה אתם רואים ושומעים במיצג? מיהם האנשים הללו? במה הם דומים לנו? במה הם שונים מאתנו? לו אתם הייתם בונים את המוזיאון באיזה מיצג הייתם בוחרים לפתוח?	- לתת דקת התבוננות בשקט במיצג! זוהי יצירה של 11 דק' המציגה את העולם היהודי טרם השואה - לפני הפיכת היהודים לקורבן. כל האסירים המושפלים והמנושלים שנראה בהמשך הם חלק מעולם תרבותי חי ותוסס ואנו משיבים להם את דמותם האנושית. האמנית מיכל רובנר - היא אומנית וידאו ארט. מבחינת העריכה היא עשתה עבודה שהיא לא דוקומנטרית קלאסית, אלא נעשה שימוש במערכות עריכה חדשניות שאפשרו לבנות מחדש את החלל הוויזואלי שרואים על המסך. מעין <u>קולאז' פסיפס</u> מרהיב של 280 קטעי וידאו ותמונות אותנטיים שרובנר קיבלה מאנשים פרטיים או מארכיונים, כולם משנת 1900 - 1933 (למעט 2 יצירות), המאפשרים לנו להציץ בעולם שהיה ואיננו עוד. סיפקו למיכל את חומרי ה-stills והיא בנתה את המרקם. היצירה נפרשת לנו כמו <u>מגילה</u> - היא לא נחתכת אלא נפתחת לאט לאט ומציגה בפנינו חזיון של עולם ססגוני ומורכב. - כל הסרטים והתמונות שרצים לפנינו הן של קהילות יהודיות מאירופה וגם מצפון אפריקה (חלקם צולמו על ידי קרובי משפחה מארה"ב שהגיעו לאירופה לביקורי מולדת, לעיירה בה נולדו וצילמו את קרוביהם אותם לא ראו יותר), <u>כאשר הדגש הוא על עושר החיים ועל מגוון צורות החיים שלהן</u>. סוגי קהילות ומגורים - קהילות אורתודוקסיות לצד קהילות של משכילים חילונים, קהילות כפריות לצד עירוניות וכו'. אך יש נגיעות אמנותיות כמו העז השאגאלית. המיצג מתחיל

או: כיצד הייתם פותחים את סיפור השואה? מאיזו נקודה? מדוע המוזיאון בחר לפתוח דווקא בעולם היהודי לפני השואה? [ניתן לשאול את השאלה הזו גם לפני קלוגה ...] הרצון הוא להתחבר לקהילות, לאנשים, לחיים - כדי לרכך את הידיעה של כל מבקר שמדובר בתקופה של מוות ואובדן ענק ובמקום שעוסק במוות. זוהי הזמנה להיכנס לעולם שלהם, כדי להבין את משמעות האובדן באמצעות ההתמקדות בחיים היהודיים שטרם השואה וההתמקדות בסיפור האישי ... לכל סיפור יש סוף אך גם התחלה, ולכן א"א להתחיל לספר את סיפור השואה מהסוף. ההשמדה היא לא רק של מיליוני יהודים, אלא גם של תרבות וערכים, יהדות שלמה.	במראות הכפר-השטעטל וישנו מעבר לנופים האורבניים של מערב אירופה. <u>יש תנועה ממזרח למערב</u>: זמרת ששרה, מארק שאגאל, התכנסות של תמידי גימנסיה, חברי תנועות נוער, חברי מפלגות פוליטיות, ביהכנ"ס בנובהרדוק, שירת התקווה במונקאטש, הקונגרס הציוני ה-17 בשווייץ, לוח מודעות מוורשה, כינוס של חברי תנועת ה"בונד" בלודז'. <u>החיים היהודים מגוונים מאוד ולא חד ערכיים!</u> - האמנית מרבה להשתמש בשרשרת אנושית. לתוך ה-frame של בית היא שיבצה רסיסי חיים: טריקת דלת, מישהי מסדרת מיטה, משהו מנגן ... נשמעים קולות בעברית ובאידיש, מוזיקת כליזמרים, נגינה של הפילהרמונית בברלין שנגניה היו יהודים. כל אלה הם קודים ששייכים לפיסות חיים. ההתחברות אליהם פותחת את הלב ונוגעת ברגש. רגש של אדם לאדם! <u>המפה</u> בה רובנר השתמשה היא משנות ה-20 וה-30 וכתובה ביידיש. השימוש במפה מעיד על שייכות למקום: היהודים ראו באירופה את הבית שלהם. רובנר הופכת את המפה לתלת ממדית. - <u>סוף המיצג</u> - אעפ"י שהמיצג עובר ב-loop, יש לו סוף מבחינה תוכנית. הבית שמאוכלס בצפיפות באנשים מסתיים ברגע גבוה של נגינה ושירה ואז מוצג בית ריק שחלונותיו מוגפים. על רקע הבית קטע קצר של נפנוף יד למצלמה המסמל תמונות פרידה עם אמירת שלום שעמו מסיימים את המיצג (סמלי ועצוב). ואז שוב רואים את המפה מתחילה להתפרש, את הגבולות כי זה מה שנשאר. הסוף ובו המפה מתחבר שוב להתחלה ב-loop. רובנר קיבלה שברי מציאות אותם היא ניסתה לשקם ולאחות כנוף חיים אחד לתמונה שלמה. היא רצתה לייצר תנועה של חיים אך בעצם זו תנועה שקופאת עם הידיעה המרה על גורל רוב המצולמים ועל יהדות אירופה שנעלמה פיזית ורוחנית. היעלמות החיים השוקקים והססגוניים של מיליוני אנשים, קהילות ועם. - <u>"חלון מול חלון" - נוף מול נוף</u>: תפיסתה של רובנר הייתה שאמנם מפנים גב לעולם היהודי שהיה, אך לאורך כל הציר המרכזי במוזיאון ניתן לפנות אחורה ולהמשיך לצפות בו למרות שכרגע נפרדנו ממנו, כשמולנו - נפרש נוף החיים המואר כיום בהרי ירושלים. המבקר יכול להתבונן קדימה ואחורה אל שני קצוות המנסרה. - <u>עם הירידה מהשטיח לבטון</u>: להסב את תשומת ליבם של התלמידים כי בד"כ לא שמים לב לירידה, ממש כפי שהיהודים לא הרגישו בקרקע שנשמטה מתחת לרגליהם מתחילת התקופה. כשנפנה מבט למעלה נוכל לראות שכל החלק העילי של המוזיאון הוא בדיאלוג עם החוץ. האור נכנס מלמעלה ומהווה את רוב התאורה במוזיאון לצד התאורה בתוך המוזיאון, כי אנו לא רוצים להשאיר את סיפור השואה במחשכים אלא רוצים לדבר עליו, וכן יש כאן רצון לשילוב בין הסיפור האישי לכללי - הן היהודי והן העולמי. יש רצון לייצר תחושה של מוזיאון שאינו זר למבקר, ולכן רואים מהחלונות כשירידים מהמיצג למוזיאון את עצי חסידי אומה"ע שמבצבצים מהחלונות. יש אומרים שספדי השתמש בחלונות עם זכוכית חסימה בכוונה, כדי להראות למבקרים את העוברים מלמעלה שלא מסתכלים כלפי מטה לתוך המוזיאון. אולי להשוות לעומדים מן הצד שהמשיכו ללכת ולא עצרו את ההשמדה].
--	--

חלל 1 - מחנה קלוגה - 3 - 4 דק'

שאלות	הסבר
איך פותחים מוזיאון? איך להתחיל את סיפור השואה? מדוע המוזיאון בחר להתחיל מסוף הסיפור,	ההחלטה הייתה לפתוח גם בסיפור מחנה קלוגה באסטוניה. משני העברים נראים תצלומי ענק שצולמו ע"י חיילים ששחררו את המחנה ב-28 בספטמבר 1944, עיתונאיים וצלמים סובייטים שהובאו לצורך תיעוד. המחנה הוקם בשנת 1943, והובאו אליו כ-3,000 יהודים בעיקר מגטו וילנה ומיעוט מגטו קובנה. בספטמבר 1944 בעקבות המתקפה של הצבא הסובייטי החליטו הגרמנים להשמיד את אסירי המחנה ורצחו כ-2400 יהודים, אך לא הספיקו לשרוף את כל הגויות ולכן הם הושארו כך. ימים אחדים אחרי הטבח ב-28 לספטמבר 1944 שחרר הצבא הסובייטי את המחנה ובמקום נמצאו גויות הנרצחים, שחלקם כבר היו שרופות וחלקן היו מוכנות בערימות לשריפה. מבט על פני החיילים הסובייטים מראה שהם בשוק. הם איבדו מיליוני חיילים במלחמה אבל דבר כזה הם לא ראו.

זאת אחרי שהסברנו במיצג "נוף חיים" שחשוב להתחיל את הסיפור מתחילתו? מה קרה בין החיים התוססים שראינו לבין שריפת החיים בקלוגה? עד היהודי האחרון ... מה לקחו המגורשים היהודים מהגטאות איתם בכיסים ומה הם רצו שנזכור מהם?	הרוסים החליטו להביא לקבר אחים ולפני כן החליטו לבדוק בכיסים שלהם. נמצאו חפצים שהאסירים הביאו מעולמם הקודם וחלקם מוצגים כאן. האסירים היו אנשים מגוונים שלקחו בכיסים את זהותם הפרטית. כאן הוא סיפור האחרית, סיפור הרצח הטוטלי, אך דרך התמונות, המסמכים והחפצים ניתן לראות את העולם של תקופת הגטו ושרידי העולם היהודי ממנו נפרדנו כרגע. כדי לא להשאיר את הגוויות אנונימיות עשו מחקר רציני ביד ושם וכתבו את שם האדם ליד כל מסמך או חפץ. "להוציא את האדם מערימת הגופות" - זהו המוטו של יד ושם! זה נותן לנו פרספקטיבה מה האדם לוקח איתו בכיס כשהוא כבר שלוש שנים בתוך השואה. כדאי לספר סיפור אחד לפחות: שבתאי בלאייכר: יליד וינה. יש תמונה אישית שלו+תעודת שחקן שלו שכתובה בעברית ובאנגלית מהתקופה שבין שתי המלחמות. הוא השתייך לאיגוד השחקנים בפולין ולמד בחיידר ואח"כ בגימנסיה העברית בוויילנה. בגיל 10 חלם להפוך לשחקן והפך לעוזר במאי ולחשן עוד כנער בוויילנה. בגטו הוא המשיך להפעיל את התיאטרון בבניין שבו הוא גר. נושא התיאטרון בגטו וויילנה היה מאוד מדובר ומשמעותי (ההצגה "הגטו" של יהושע סובול). הוא היה שותף בהעלאת יותר מ-100 הצגות בגטו והיה שותף בכתיבת הפואמה: "20 ועוד 1" שתיארה את תולדות חייהם של 20 שחקנים שנספו ביער פונאר ועוד שחקן אחד שמת בגטו. עם חיסול הגטו הוא נשלח לקלוגה ואף הספיק לחגוג עם שאר האסירים ששרדו את שחרור ויילנה ב-13 ביוני וקיווה בכל מאודו לחגוג גם את שחרור קלוגה. משפט מתוך הפואמה שכתב: "עד שלא מתים - חיים" (איך באמת חיים בתוך עולם ללא חיים נורמליים, ללא בחירות?). בנימין אנוליך: הצליח להימלט מקלוגה ברגע הסוף של המחנה. דודו, ולדימיר פושטר, נתן לו בפרידתם את שעונו ברגע ששיתף אותו ברצונו לברוח. זהו החפץ היחיד שלא נמצא בכיס הקורבנות והוא נמצא בצד השמאלי של חלל קלוגה. בנימין שמר על השעון עד ליום השחרור. השעון אולי הוא סמל המקום: האחרית, החיים הקודמים והפרסונליזציה - זהו מוטיב המוזיאון כולו!
---	---

הקדמה לשברים

מוטיב השברים הוא פרי תכנונה של **דורית הראל** - מעצבת המוזיאון. את ציר החלל המרכזי חוצים שברי תצוגה ברצפה בתנועה אלכסונית, המכוונים את המבקר אל תוך הפרקים ההיסטוריים באולמות התצוגה הפנימיים. השואה היא סיפור של שברים המציגים נקודות מפנה בסיפור השואה או באירועי מלחמה"ע ה-2, שהם מקדמי סיפור. בשברים הונחו חפצים בעלי משמעות שכולם אותנטיים.

המוזיאון בא להעניק למבקר **חוויה** ראשונית למבקר וסיפור כללי של השואה. הרעיון הוא להוליך את המבקר ב"זיג זג" ובלי קיצורי דרך לאורך תהליך ונרטיב מתפתח. הוא נכנס ויוצא מפרק אחד אל הציר המרכזי. השברים חותכים את הציר הראשי ומהווים מעצור להליכה בשביל ישר, כחלק מהבנת התקופה, אך יחד עם זאת שומרות על רצף ומאפשרות קשר עין. המוזיאון כולל אוספי חפצים, תצלומים, סרטים, עדויות, אומנות ומסמכים ומה שמחבר הכל לתהליך אחד הוא הנרטיב והרצף ההיסטורי (מלבד השימוש בתצוגה ה-1 של מחנה קלוגה מסוף המלחמה שזו קפיצה בזמן).

שבר ראשון

שאלות	הסבר
אלו ספרים נשרפים על ידי הנאצים? מדוע דווקא ספרים? מהי המשמעות של שריפת הספרים?	בשבר הזה שומעים את קולו ד"ר גבלס + תצלומים של למעלה מ-40,000 סטודנטים (אשר היוו את האליטה הגרמנית ואת דור מנהיגי העתיד של האומה), שהתכנסו בברלין ב-10 במאי 1933. בשבר מוצגים ספרים מהתקופה, שלא נשרפו בשריפה הפומבית, אך היו ברשימות הספרים שהיו מיועדים לשריפה בשנות ה-30 בגרמניה, משום שמחבריהם או תכניהם לא תאמו את האידיאולוגיה הנאצית. ציטוט מדברי היינריך היינה: "במקום בו שורפים ספרים עתידים לשרוף בני אדם". בקלוגה התחלנו לדבר על שריפת בני אדם וכאן שורפים ספרים. גבלס, שר התעמולה הנאצי פנה אל קהל הסטודנטים ליד האוניברסיטה שיזמו את השריפות ברחבי גרמניה, ואמר להם: "אתם מעלים באש את רוח התעתועים של העבר". כל הספרים בשבר הזה (של פרויד או של אריך קסטנר למשל שאמר על השריפה ההיא: "זו הייתה ההלוויה שריחפה מעל העיר!") יצרו את אותו עולם ערכים כמו הליברליזם (בדגש על חופש הדעה והמחשבה) והשוויון, של קבוצות שהאידיאולוגיה הנאצית ביקשה להכחיד או להשפיל.

מה אומרת לכם העובדה שדווקא סטודנטים השתתפו בשריפות הספרים?	מי שצורך ספר מתמלא ברעיונות חדשים ונחשף לעולמות שונים, וזה בדיוק מה שהנאצים לא היו מעוניינים לאפשר. הם היו מעוניינים בהשתקת דעות אחרות. הספרים הם ביטוי לרעיונות יצירתיים של הרוח החופשית, של התרבות המערבית וגם של הרוח היהודית. - [אפשר להזכיר את שריפת התלמוד בחצרו של פיליפ ה-9 בצרפת ב-1290]. [רפובליקת ויימאר החזיקה בדעה שהיהדות היא דת ולא ראתה בה עניין לאומי. הנאצים כן ראו ביהדות עניין דתי, לאומי וכלכלי. לכן, הספרים משקפים גם את הלך הרוח היהודי ואת היהדות שהיא גם דת והשקפת עולם כוללת של רעיונות בכל תחומי החיים, אבל יש לה גם היבט לאומי. זוהי מלחמת עולם בין שתי השקפות עולם כוללות, שלא יכולות לחיות אחת בחברת השנייה ולכן השריפה. זוהי מלחמת אידיאולוגיות! הנצינל-סוציאליזם רצה ליצור עולם חדש אותו נתאר מיד בחלל השני].
---	--

חלל 2 - עליית הנאצים לשלטון, הפרט והחברה בגרמניה, יהודי גרמניה בשנות ה-30 - 10 - 12 דק'

שאלות	הסבר	
האם מלחמה"ע ה-1 הובילה בסופו של דבר לאושוויץ? זו שאלה שחוקרים מתלבטים בה ... באלו אמצעים צורכים ומשווקים את התעמולה הנאצית?	אנו נכנסים לסיפור הגרמני. אנו עוסקים בתקופה שבה הנאצים שכללו כל מה שקשור בעולם התעמולה. מכונת תעמולה רבת עוצמה מגבה אצל העם הגרמני את קבלת האידיאולוגיה הנאצית ואת עליית היטלר לשלטון. הכלים לתעמולה ולשטיפת המוח הם רבים ומגוונים: תצלומים מגמתיים, תערוכות ('היהודי הנצחי' במינכן ואחרי האנשלוס ב-1938 גם בתחנת הרכבת בווינה), חלוקת רדיו בחינם המשדר רק תחנה אחת, קריקטורות, עיתונות ('דר שטרימר': היהודים הם אסוננו בתחתית של כל גיליון), שירים, מדים וצבעוניות (האדום בדגל מזכיר את הקומוניזם אך מתנגד לו), מפגנים המוניים וכנסים ברחוב. כל אלה מעניקים לפרט תחושת גאווה לאומית ותחושה עוצמתית של השתייכות למשהו גדול ועוצמתי. משפט של טוכולובסקי: "חברה אינה נמדדת במעשיה, אלא במה שהיא מוכנה לשאת". - כרזות בחירות של המפלגה הנאצית: יד עם נחש נגד קומוניסטים וטייקונים - רמז ליהודים. מסרים נוספים: לחם, עבודה, תקווה, מלחמה באויבי האומה. היטלר עולה לשלטון בצורה דמוקרטית, אך ללא שקיבל רוב, ואח"כ הופך את המשטר לטוטליטרי באמצעות תעמולה, חקיקה וטרור.	כניסה
	חלק משמעותי מאוד מהאידיאולוגיה הנאצית הוא העיסוק המוגבר באנטישמיות. מוצגים פנלים העוסקים בגלגולי האנטישמיות. הייתה התלבטות גדולה בשאלה כיצד להציג את נושא האנטישמיות? פרופ' צבי בכרך (אותו נראה בהמשך) סבר שיש להראות את השורשים הנוצריים שלה. הוא סבר שהכנסייה הקתולית, שהציגה את היהודים כרוצחי האל, או כרוצחי ילדים (עלילות הדם) הוציאה אותם בכך מהקהילייה האנושית והדמוניזציה הזו נצרכה בתודעת העמים שהושפעו ממנה. לרעיונות הללו הייתה השפעה על מה שאירע מאוחר יותר ולכן חשוב להבין מהיכן צמחה השנאה ליהודים. ההבדל הוא שבימה"ב - המרת דת אפשרית כסוג של "תיקון" מיסיונרי. באנטישמיות המודרנית - אין אפשרות לתיקון ושינוי הגורל היהודי כי נכנסות תיאוריות גזעניות ושכלתניות לכאורה כחלק מרוח התקופה: - פרשת דרייפוס כמסמלת את הפרדוקס לאחר מתן האמנציפציה, כי חוקית-משפטית יש השוואת זכויות ומעמד, אך חברתית השנאה מתגברת. במהלך המשפט לא צועקים "מוות לדרייפוס" אלא "מוות ליהודים". - "הפרוטוקולים של זקני ציון" - מזימה כלל יהודית להשתלטות כלכלית בעולם. - המונח אנטישמיות (וילהלם מאר ודומיו)	אנטישמיות נוצרית
מה האנטישמיות הנאצית מחדשת לעומת קודמותיה?	- "הפרוטוקולים של זקני ציון" - מזימה כלל יהודית להשתלטות כלכלית בעולם. - המונח אנטישמיות (וילהלם מאר ודומיו) הנצינל-סוציאליזם לקח אלמנטים מהאנטישמיות המסורתית ומהמודרנית והקצין אותם עד חיסול. לכן, חוקי הרייך השלישי מתחילים בהפרדת היהודים מהחברה הגרמנית, מתוך רצון לשמור על "טוהר הדם והכבוד הגרמני". דם לא ניתן לשנות. אדם נולד למציאות גנטית שמכתיבה מציאות תרבותית: הגזע הארי-האדון,	אנטישמיות מודרנית אנטישמיות נאצית

האם הכל זה תוצאה של שטיפת מוח?? כמה הצביעו להיטלר במהלך מערכת הבחירות של שנת 1933? אלו קבוצות היו ביניהן? (המפתיע הוא שלא היה מדובר רק בקבוצות נחשלות מבחינה חברתית-כלכלית) איך קרה שבשנת 1938 כל ה-65% שלא תמכו בהיטלר וברעיונותיו השתתקו ויישרו קו עם המשטר הנאצי? מהו מקומו של הפרט בתוך תעמולה עוצמתית שכזו וכשחברה מסביבו מידרדרת מבחינה מוסרית?	הסלביים-המשרתים-נושאי הכלים-הפסיביים שלא מאיימים על טוהר הגזע ובתחתית ההיררכיה האנושית - הצוענים. היהודים לא קיימים בכלל בסולם הגזעים כי הם אינם בני אדם. הם "אונטר מענטש" - תת אדם. הבעיה של הנאצים היא שיהודי גרמניה לא נראים כמו היהודי הטיפוסי שהם מתארים בתעמולה ורוב הגרמנים לא הכירו ולא פגשו כמעט יהודים שהיו בסה"כ כ-1% מכלל האוכלוסייה בגרמניה: - השוואה בין דמות היהודי לגרמני באמצעות משחק ילדים בשם "יודן ראוס". זהו משחק אנטישמי שבו המשתתפים מתקדמים במסלול דרך עסקים של יהודים, שהשתלטות עליהם מזכה אותם בדמות בעלת כובע יהודי. המנצח הוא זה שמביא שש דמויות לנקודת האיסוף, שלידה ציור של משפחה ומתחתיה כתוב: "הלאה לפלסטינה". רצון לעידוד הגירה. אף אחד עוד לא מדבר על רצח והשמדה. - ספר ילדים: 'הפטרייה המורעלת' - שטרות כסף שהודפסו בתקו' זו ונוצלו בין השאר לתעמולה אנטישמית שהאשימה את היהודים במצב הכלכלי הרעוע של גרמניה. על שטר של מיליון מארק כתוב: "את הזהב, הכסף והשומן לקח לנו היהודי והשאיר לנו את הזבל הזה". - כרזת התולעת (ביטוי לדה הומניזציה של הגזע היהודי) שבעיניה נראים גם דולר וגם סמל הקומוניזם - מה שמצביע על הסתירות שהיו בטענות האנטישמיות. לא משנה ליהודים הדרך - קפיטליזם או סוציאליזם, אלא רק המטרה הזוהר - רצון להשתלטות על העולם. - כרזות מתוך תערוכה נודדת באוסטריה ובגרמניה המשקפות את תופעת "היהודי הנודד". מימין תמונה ענקית שצולמה בברלין 1937 במלאות 700 שנה לייסוד ברלין. קהל אנושי גדול ומקדימה ולמעלה (צריך להרים את הראש) אוסף שלטים (שהם תצלומים שהגיעו ליד ושם בשנות ה-70) של אופנוען מהולנד שנסע לאורך עיירות שונות בגרמניה וצילם שלטים אנטי-יהודיים: "היהודי אינו רצוי כאן", "הדרך לפלשתינה אינה עוברת מכאן". איש לא כפה על ראשי העיירות לתלות אותם. יש כאן 2 אלמנטים: 1. מדיניות שמגיעה "למעלה" 2. פעילות שמגיעה "למטה". החברה הגרמנית הולכת ברובה עם היטלר ועוברת תהליך הדרגתי של נאציפיקציה (הספרנים??). הנאצים פותרים את בעיות הכלכלה (אבטלה ורעב) ויש הבטחות למכונית לכל פועל ולסידור בעיית הכבישים ע"י בניית אוטוסטרדות. חברת I.B.M היא חברת המחשבים הראשונה שסייעה להיטלר בשיקום גרמניה. מי ששייך לקבוצה הנכונה - מתוגמל. יד אחת מתקנת את הכלכלה ויד אחרת מענישה. מה קורה למי שלא משתף פעולה? דכאו יהיה גורלו! המחנה הוקם ב-1933 לצורך ניקוי היסודות הא-סוציאליים בחברה או לסילוק אויבי האומה. מתחת לתמונה הגדולה של המסדר בדכאו יש מוצג - מכסים של כדי אפר עם שמות האנשים (שני יהודים ופולני אחד) ושל גז צקלון B מבוכנוואלד בכוונה. המשמעות - אובדן ערך חיי אדם עוד הרבה לפני המלחמה ויש בכך אות אזהרה להמשך. - הקמת הגסטאפו לרדיפה אחר מתנגדי המשטר. - התעמולה הנאצית זהירה ולא התמקדה רק בסיפור היהודי - מבצע 'האונטנסיה' - 'חיים ללא תקווה', כדרך לטיפול ב'אחר' שמפריע להגיע לחברה מושלמת בגרמניה. - הפעולה האנטי-יהודית הראשונה: יום החרם הכלכלי (1/4/3). תמונה עם שלט: "גרמנים הגנו על עצמכם! אל תקנו אצל יהודים!". - חוקי נירנברג בספטמבר 1935. - ויטרינה של מכשירים לבדיקות ולצילומים "מדעיים" עבור חוקי הגזע. גרמנים הלכו לבדיקות גזע ברחובות ברלין כפי שאנו הולכים לרופא שיניים. כעיקרון אין הבדל בין ציור, מסמך או חפץ. ההבדל הוא הרצון לבטא זווית אנושית ואינדיבידואלית של הפרט, בתוך האירועים ההיסטוריים הגדולים. לצערנו 99% מהתיעוד הוא מנקודת המבט של הקלגס הנאצי. העדשה שבה מסתכל הגרמני על המציאות היא סובייקטיבית ובאה לשרת את מכוונת התעמולה המשומנת היטב של	רחוב בברלין נאציפיקציה "עם אחד, ריך אחד, פיהרר אחד" הקורבנות הלא יהודיים צילומים בנושא הגזע אמנות במוזאון: "חיים או תיאטרון"?
---	--	--

מה עובר על יהודי גרמניה בשנים הללו? כיצד הם התמודדו עם השבר והאכזבה העמוקה מגרמניה אליה הם הרגישו חיבור עצום? כיצד הם התמודדו עם השבר והאכזבה מרעיון ההשתלבות בגרמניה שהחל במאה ה-19 והתמוטט כעת לנגד עיניהם?	המשטר הנאצי. למעשה רק יצירת אמנות מסוגלת להביע את מראה המקום ולהביע את תחושותיו, רגשותיו ופחדיו ומקומו של הקורבן בתוך הכאוס. שרלוטה סלומון - הסיפור שלה הוא סיפור פרטי של קורות משפחה יהודית אחת בגרמניה. שרלוטה מתעדת את משפחתה הבורגנית והאמידה המעורה חברתית בגרמניה ולכן היא דמות מלווה לאורך החדר. הרעיון הוא להוליך אותנו בחלל כשהסובייקט מלווה את העולם של יהדות גרמניה. [אביה רופא מנתח לסרטן ולאחר פטירת אמה בגיל צעיר (היא לא יודעת ממה) הוא נישא לזמרת אופרה שגידלה אותה כבת. עם עליית הנאצים לשלטון (זהו הציור הראשון שלה והיא מציינת את התאריך במדויק) האירוע הטראומטי מבחינתה הוא פיטורי האב והאם שנאלצת לרדת מהבמה עם החלת חוק הפקידות (זהו הציור השני שבו היא שמה X על הניתוח). בשנת 1935 שרלוטה התקבלה לאקדמיה לאמנות אך פרשה כעבור שנה כאשר פרס ההצטיינות שהיה אמורה לקבל ניתן לחברתה בשל יהדותה. האירוע הטראומטי הבא עבורה – מעצב אביה בשנת 1938 ושליחתו למחנה זקסהאוזן. אמה שולחת אותה לצרפת לסבה וסבתה שמתגוררים בדרום צרפת. משם הם נשלחים למחנה גירס וסבתה מתאבדת. אז נודע לה שגם אמה התאבדה בעבר וזה מאיים עליה. פסיכולוג מיינץ לה לצייר ולפרוק את תסכוליה והיא מציירת למעלה מ-1000 ציורים עם הערות כתובות והתאמה מוזיקלית. בכפר היא פוגשת יהודי והם מתאהבים ונרשמים לנישואין. עקב הלשנה הם נתפסים ונשלחים לבירקנאו כשהיא בחודש החמישי להריונה. היא נשלחת מיד לקרמטוריום ובעלה שורד באושוויץ עד ינואר 1944 ואז נפטר. תמונתו נמצאת במקום אחר במוזיאון]. מול חדר צונדאק - התעתוע של היטלר בעולם. האולימפיאדה בברלין ב-1936. היטלר סירב ללחוץ את ידו של ג'סי אוונס שזכה במקום הראשון והוא נציג ארה"ב. זהו חדר אותנטי ואינטימי שבו ניתן לדמות עולם יהודי בגרמניה בשנות ה-30. בחדר חפצים ורהיטים שנתרמו ע"י שלוש משפחות שנטשו את גרמניה. הריהוט מעיד על המעמד הבינוני והמבוסס של יהודי גרמניה. כמו כן, בחדר נראים חפצים המעידים על היותם ליברליים (יש אובייקטים שמזכירים אפילו בית מתבולל), אך מצד שני, גם יש אלמנטים של בית יהודי (חנוכייה, גביע לקידוש). החדר מעיד יותר מכל על משבר הזהות הקשה שפוקד אותם. ארון הספרים שמצוי גם בחדר מעיד על מגוון ספרים: של גתה ושלילר ותרגום של התלמוד לגרמנית. מגוון זה מעיד על פניה המורכבות של יהדות גרמניה, שחלקם דגלו ב"היה יהודי בביתך ואדם בצאתך" והגדירו עצמם כ"גרמנים בני דת משה". חשוב להדגיש שהיהודים לא פסיביים ומובלים, אלא מגיבים בעוצמה ובאופן שונה לאירועים הקשים: - שולחן כתיבה של פרופ' הרמן צונדק (היה מנהל בבי"ח בגרמניה ורופאם של 2 קנצלרים. הוא מפורסם ומנותק מכל קריירה ועולה ארצה. חפציו נשלחים אחריו. בארץ הוא מנהל את בי"ח ביקור חולים). יותר מאוחר הוא כתב: "היהודים חיו בגרמניה בגן עדן של שוטים". - סרט עדות שבו שומעים את פרופ' בכרך אומר: "המכה הכתה בנו מבפנים" - מדגיש את הפטריסטיות העמוקה של יהודי גרמניה והזדהות הטרגית הגדולה שלהם. - מקס ליברמן - יש תמונה שלו בחדר. (הוא היה "הצאר של האמנות בגרמניה". היה כבר בן 80+ בזמן עליית הנאצים. הוא נזקק מתפקיד ראש האקדמיה לאומנות בברלין וכל יצירותיו מורדות משפחתו אמידה מאוד (בעלי וילה בפריז ובית נופש בואנזה). כשנאצים איתרו חודשים ספורים אחרי עליית הנאצים לשלטון מה הוא מרגיש הוא עונה שבה לו להקיא. דיזינגוף הציע לו לעלות ארצה והוא השיב לו שעץ זקן לא עוקרים ממקומו. הוא נפטר ב-1935 בגרמניה. אשתו מקבלת הזמנה לעבור לבית אבות בטרונישטט והיא מסרבת לעזוב כי אם לא עזבה אז לא תעזוב עכשיו. בסוף היא בולעת רעל). - חנוכיית פוזנר - ישנה תמונה שצולמה על ידי רחל אשת הרב בעיר קיל של דגל עליו צלב קרס בדצמבר 1932. זה מה שמשפחה יהודית רואה מחלון ביתה כשהחנוכייה עצמה נמצאת ברקע בחלון בוויטרינה. מאחורי התמונה כתבה הרבנית: "יהודי התפגרי כך אומר לה הדגל! יהודה תחיי לעד כך אומר האור". (החנוכייה נמסרה למשמרת ליד ושם ונלקחת אחר כבוד בכל שנה לקראת חג החנוכה ליד בעליה המקוריים - צאצאי המשפחה, ושוב חוזרת למקומה השמור לאחר סיום חג). - תצלומים מבית משפחת הרב קרליבך (הרב היה ממנהיגי הבולטים של היהדות האורתודוקסית בגרמניה ומחנך דגול. בפרוץ מלחמת העולם השנייה, אף על פי שהיה יכול להינצל, העדיף להישאר עם בני קהילתו בהמבורג. חלק מילדיו ניצלו כאשר היגרו לאנגליה במסגרת הקינדר-טרנספורט. נשלח למחנה בריגה ושם נרצח ב-1942). - שטיח מאוסף מאוארבאך - אוסף אמנות שנגזל מיהודי אוסטריה ונתגלה אחר המלחמה. חלק הוחזר לבעליו וחלק נאגר במזר מאוארבאך ויד ושם יחד עם קרן לאודר גילו אותו. שנת 1938 היא שנת הכרעה וקו פרשת המים. לגרמניה יש צבא אדיר שמכין עצמו למלחמה והכלכלה בשגשוג ... מרץ 38 - "האנשלוס" - סיפוח אוסטריה	(זהו עיבוד קולנועי ליצירתה המקורית של האמנית שהיא מחזה בציורים, טקסטים ומוזיקה, השומרת על אופי המקור) חדר צונדאק שנת המפנה 1938 -
--	--	--

מדוע לא עזבו מחצית מיהודי גרמניה? לאן ניתן לברוח? מהי התחושה שעולה מהציר של נוסבאום? מה דעתכם על הבחירה של הורים לשלוח את ילדיהם לבד לארץ זרה? מהי המשמעות של הבחירה הזו? מתי החליט היטלר על הפתרון הסופי? האם כשנאסר בכלא ב-1923 בעקבות הפוטש, או כשנאסר בינואר 1939? זוהי השאלה המוצגת בסרט לפני היציאה מהחדר	יולי 38 - ועידת אוויאן בצרפת לטיפול בבעיית הפליטים מגרמניה ומאוסטריה. טענות שונות הועלו ע"י 32 הנציגים. יש כיתוב של טענת האוסטרלים שלא מעוניינים לייבא את בעיית הגזענות לארצם. קליטת פליטים היא תמיד מורכבת ורלוונטית! ספטמבר 38 - ועידת מינכן, סיפוח חבל הסודטים לגרמניה. אוקטובר 39 - גירוש זבונשיין. 9 - 10 בנובמבר - פוגרום "ליל הבדולח". אמירתו של גרינג על הקיר: "לא הייתי רוצה להיות יהודי בגרמניה". יהודי גרמניה הופכים מאזרחים לפליטים והתחושה היא שאין לאן ללכת. להציג סיפורים אישיים שאמורים לענות על השאלה מדוע לא ברחו ולהצביע על מורכבות ההחלטה: - הפליט - יצירתו של פליקס נוסבאום. (יהודי-גרמני, אמן מפורסם שלמד באיטליה בזמן המלחמה. הוא נדד לבלגיה, לצרפת וחזר לבלגיה וממנה הוא מגורש לאושוויץ. ביצירתו מופיע הצרור עם מקל הנדודים. לא רואים פנים כי הוא מליט את פניו בידו. הפליט נמצא בין כתלי בית שצרים עליו. הגלובוס הוא סמל לאובדן הדרך עם צל שהוא מטיל. מעט אור, עצים קרחים, עורבים מבחוץ. שמסמלים רע שמתקרב). - זוהי אנייה שיצאה מהמבורג במאי 1939 ונעצרה בהוואנה כי הקובנים לא נתנו להם לרדת מסיפונה. 960 איש שסידרו ושילמו הכל - ויזות ודרכונים ובכל זאת נודדים ממקום למקום ואף מדינה לא מוכנה לקבלם. (רק אחת מהם ניצלה - ליזט לוין כי היה לה חבר בקנדה. יש לה היום 30 צאצאים! חשוב לדמיין כמה אנשים היו ניצלים אם 959 הנספים מאותה אנייה היו יורדים במדינה כלשהי ... זוהי הטרגדיה של השואה ואלו ההשלכות שלה!) - רוב היהודים עוזבים למדינות סמוכות - משפחת פרנק עוזבת להולנד ב-1939. מי שיער אז שבאפריל 1940 הגרמנים יגיעו גם לאמסטרדם? הבעיה היא שאנו שידועים את סופו הנורא של הסיפור ולכן כל הזמן ממהרים לשפוט אותם ... - זהו מבצע שיוצא לדרך ב-1938 ומסתיים ב-1940 ובו 10,000 ילדים יהודים יצאו לבדם משטחי הרייך והגיעו לבריטניה. זוהי קריעת הלב שהחלה עוד לפני המלחמה! הסיפור של הנרי פונר (הוא היה ילד בן פחות מגיל 6 כשאביו החליט לשלוח אותו. הוא צילם אותו לתצלומי פרידה. ישנו התיק שהוא לקח איתו. כל ילד קיבל מספר על צווארו וכשהגיע לבריטניה האב שמר איתו על קשר מכתבים ושלח לו פריטים יקרי ערך כמו סכר"ם יקר ומשחקים. חצי שנה אחרי שעזב אביו גם צלצל אליו לאחלו לו מזל טוב ליום הולדתו ומאז לא שמע יותר מאביו. בהמשך התברר כי משפחתו נשלחה למחנה בריגה וסבתו, אמו ואחיו ניצלו. הנרי סירב לחזור אליהם ונשאר עם הוז הבריטי שאימץ אותו. מציאות משפחתית מורכבת לילד קטן שכבר נקשר למאמץ. פונר סירב להיקרא בשמו הגרמני היינץ ליטטביץ ולא ראה עצמו כקורבן או כניצול). - החלל של גרמניה מסתיים עם שמות מפורסמים, מדענים וחוקרים ידועים מיהודי גרמניה, שחלקם זכו בפרס נובל (1/3 מזוכי הנובל בגרמניה היו יהודים) ועזבו אותה. מתחת לכל דמות ישנו ספר שלילת הזכויות שלהם. אלברט איינשטיין, פרויד, צוויג. - עוד ביציאה מהחדר מפה גדולה עם מס' היהודים ערב עליית הנאצים לשלטון בהשוואה לשאר האוכלוסייה. ניתן להשתמש במפה לחיבור לחלל הבא: עד עכשיו דיברנו על מדינה אחת באירופה, אז כיצד הגענו לסיפור הגדול של השואה? כדי להבין זאת צריך להבין את הסיפור של מלחה"ע ה-2 שיוצג בחלל הבא. חשוב להדגיש: אמנם עוזבים את יהודי גרמניה ועוברים בחלל הבא ליהודי פולין, אך אין זה אומר שהם לא ממשיכים להתמודד עם ההידרדרות במצבם. א"א כל הזמן להראות הכל במקביל, למרות שהמוזיאון ניסה לעשות זאת ככל האפשר. להזמין מי שמעוניין להמשיך וללמוד עפ"י קהילות ... - נאום היטלר בינואר 1939 לפני הבונדסטאג בו הוא קורא להשמדת העם היהודי: "היום ארצה שוב להתנבא: אם יעלה בידי יהדות הממון הבינלאומית באירופה ומחוצה לה לדרדר את העמים, פעם נוספת, למלחמה עולמית, אזי לא תהיה התוצאה בולשביזציה של העולם ועמה ניצחון היהדות, אלא השמדת הגזע היהודי באירופה".	ספינת סנט לואיס הקינדר טרנספורט תמונות בעלי פרס הנובל סרטון יציאה
---	---	---

שבר שני

שאלות	הסבר

חלל 3 - כיבוש פולין והרס החיים היהודיים

שאלות	הסבר